

УДК 72\76.031:94(477.8)«652»

Н.М. СИРЯМІНА

**Мегалітичний феномен світу:
чи існує в Україні?**

Презентується нова концепція мегалітичного будівництва, яка відповідає його інтелектуальній наповненості у структурній єдності Всесвіту. На прикладі багаторічних досліджень будівельно-мистецьких елементів мегалітичного комплексу на Дністровському Водосховищі, стає очевидним, що «мегалітичного феномену» не існує. Мегалітичне будівництво – його структурні правильні геометричні форми – є основним свідченням існування високо розвинутих цивілізацій, за відсутності іншого археологічного матеріалу. А отже, зв'язок поколінь через тисячоліття відбувся і має тривати надалі.

Ключові слова: мегалітичний феномен, мегалітичне будівництво, мегалітичний комплекс, печерний ансамбль, мегалітична геометрія, мегалітичний модуль, яйцеподібний овал, трипільська культура.

Ми знаємо чи чули про мегалітичний феномен світу. Це неоднозначні та суперечливі припущення про походження та призначення велетенських кам'яних доісторичних споруд епохи мезоліт-неоліт, залишених нам у руїнах на всіх материках світу. Останнім часом до них віднесені також піраміди. Єдине, що достеменно стало відомо сучасній науці, що ніколи ці споруди не були людськими захороненнями. Захоронення, що зустрічаються разом зі спорудами такого типу, мають більш пізні датування, ніж дата будови споруд.

Насамперед, прослідкуємо історію вивчення «мегалітичного феномену» на доволі значних теренах Євро-Азійського материка. Світ почав цікавитися цими загадковими спорудами ще за римської доби. В середині XIX ст. англійський пастор Герберт Оксфордський створив термін «мегаліт» у своїй книзі «Cyclops Christianus», який досить скоро був перейнятий іншими. Проте, початком систематичних наукових досліджень мегалітичного феномену слід вважати дослідження кінця XIX – початку XX ст. низки аналогічних пам'яток, здійснених астрономом Норманом Лок'єром. Він дослідив ряди каменів у Дартмуті й Брегані, храми давнього Вавилону, Єгипту й Греції, кам'яні кільця та погребальні камери на інших територіях. Незважаючи на те, що багато з відомих мегалітів залишені нам лише у стані фрагментів або є зниклими наполовину, результатом цього «почину» стало виявлення у Західній Європі більше, ніж 40 тис. мегалітичних споруд. Лише у Франції їх налічується близько 5 тис.

На підставі численних систематичних досліджень мегалітичних споруд кінця XIX ст. – XX ст. можна зробити наступний висновок: класифікація будівництва мегалітичних споруд виокремлює декілька планувально-конструктивних типів, пов'язаних із основними геометричними та астрономічними реперами, що, у свою чергу, привертає увагу до єдиної структурної будови макро- і мікрокосмосу Всесвіту. Також, зважаючи на численні дослідження найбільш відомого дослідника XX ст. – англійського інженера і математика Олександра Тома, стало можливим говорити про «мегалітичну геометрію». Базуючись на певній інформативній символіці т.зв. мегалітичного мистецтва (наскальні барельєфи та графічно-живописні зображення, символічна графіка (петрогліфи) монолітів,

які супроводжують більшість мегалітичних структур; монументальна гігантська антропоморфна скульптура) стає очевидним, що *мегалітичне будівництво, в сутності, не обмежується будівництвом культово-ритуальних монументів минулої давнини, воно створює єдино-можливі, в умовах кліматичного (чи іншого) катаклізму, джерела важливої інформації, в першу чергу – інтелектуальної, в другу – з історії розвитку людства.*

Отже, «мегалітичний феномен» на підставі сказаного перестає бути таким. Але все ж ставимо запитання: чи існує т.зв. мегалітичний феномен на території України? Відповідь на нього стає надзвичайно цікавою і, водночас, надзвичайно дискусійною. Зважаючи, що головною проблемою у вирішенні цього питання стає брак досліджень певного напрямку, слід зазначити, що мегалітичні пам'ятки в період їхнього створення відігравали чи не найважливішу роль у становленні українців як етносу, як народу, України як майбутньої держави.

Одну з відповідей на це питання автор намагається надати на прикладі результатів багаторічних експедицій (починаючи з 2000 р.) у регіон Дністровського водосховища [1–6]. На прикладі цих досліджень стає очевидним, що Україна входить до числа не лише європейських, але й світових країн з існуючими доісторичними пам'ятками т.зв. мегалітичного феномену.

Окрім того, завдяки реалізації цих досліджень ми не тільки вивчаємо певний, досить глибокий і значний пласт передісторії України, але й створюємо можливість для збереження надзвичайно багатой і унікальної, існуючої без змін майже декілька мільйонів років екологічної ніші – водночас сприятливої вітогенної зони, яку презентує культурно-природне середовище Середнього Дністра, зокрема, регіон Дністровського водосховища.

Пропонований район досліджень – правий берег Дністровського водосховища (Чернівецька обл.) – знаходиться в межах Подільського тектонічного підняття, що розміщене на південно-західному краю Волино-Подільської монокліналії. Остання належить до Східноєвропейської платформи, яка має тривалу історію геологічного розвитку.

Правий берег Дністровського водосховища каньйонного типу, де розміщений об'єкт дослідження, утворює круті схили висотою від 100 до 200 м. На правому схилі Дністровського водосховища відшаровані осадові утворення різновікової послідовності. Вони мають чітку двоярусну будову: внизу розрізів домінують теригенні, піщано-глинисті породи венду та періоду нижньої крейди. Карбонатно-крем'яністі та вапнякові породи формують верхівки схилів правого борту Дністровського водосховища на рівні V–VII терас. У рельєфі вони простежуються у вигляді скельних виходів потужністю 12–50 м із вертикальними стінками.

Розрізи гори Веприк, західної стінки урочища Гринчук (де починається об'єкт дослідження) та суміжних із ними є природного походження та майже подібними. Вирізняє їх збільшення видимої потужності Венду та Неогену в західному напрямку та наявність малопотужних силурійських відкладів у схилах урочища Гринчук.

На підставі даних археологічного матеріалу відомо, що басейн Середнього Дністра є сприятливим регіоном безперервного заселення, починаючи з епохи муст'є (60–40 тис. до н.е.) та Верхнього Палеоліту (20 тис. до н.е.). Цей регіон відомий багатощаровою, зокрема, верхньо-палеолітичною стоянкою Молодово

[7], де був знайдений перший у Європі кістяний музичний інструмент. Також, цей регіон багатий на численні артефакти з кістки, датовані Верхнім Палеолітом – т.зв. жезли, символи духовної влади вождя чи родоначальника племені. Ці предмети, найчастіше гравіровані геометричним орнаментом, у великій кількості знаходять у приграничних з Україною регіонах Центральної Європи та у франко-кантабрійському регіоні Південної Франції (Левантійська Іспанія – Південна Франція). Цей регіон, як відомо, вважався донедавна регіоном-коліскою виникнення первісного мистецтва. Проте, у світлі останніх даних із археологічного матеріалу, а також альтернативної археології, він перестає бути таким.

В епоху мезоліту (12–10 тис. до н.е.), під час якого регіон північного і східного Середземномор'я вважається «мертвою зоною» для заселення, внаслідок несприятливих кліматичних (або інших невизначених) умов, регіон Середнього Дністра активно розширює свій ареал розселення. Це, зокрема, територія сучасних сіл Бабин, Молодове, Борове, Атаки, Сокіл, Баламутівка, Карман Чернівецької обл. (окремі з них із 70-х років ХХ ст. затоплені водами Дністровського водосховища), де археологічно зафіксовано масову появу численного населення з технічно «високо-розвинутим» кам'яним знаряддям – мікролітами.

Одночасно, Буто-Дністровський регіон, як відомо, є одним із ранніх регіонів існування трипільської культури, хоча і з житлами дещо меншого розміру, ніж у Дніпровському регіоні.

Нарешті, під правим схилом Дністровського водосховища, на якому розташований пропонуванний об'єкт дослідження, в 70-х роках ХХ ст. археологами були зафіксовані сліди кіммерійців, скіфів. Зокрема, за 2 км від об'єкту досліджень, біля с. Моршинець був знайдений кіммерійський скарб.

Про численні фрагменти мегалітичного будівництва цього регіону (зокрема, Хмельницька, Вінницька, Чернівецька області) почала говорити, ще на початку ХХ ст. український дослідник Катерина Мельник [8]. Вона, зокрема, згадує про фрагменти мегалітичного будівництва: циклопічну кладку, численні моноліти з петрогліфами, монументальну скульптуру, які розміщуються в районі Бакоти, де в I–XIV ст. н.е. існував Бакотський скельний монастир. Це – лівий берег Дністровського водосховища, напроти схилу з досліджуванним об'єктом.

Отже, пропонуванний комплекс доісторичного скально-печерного будівництва та монументального наскального мистецтва у регіоні Дністровського водосховища у процесі досліджень був класифікований як мегалітичний комплекс унаслідок численних аналогій і визначених автором даного дослідження категорій об'єктів – складових цього комплексу.

Скельні виходи вапняку на верхівці правого берегу Дністровського водосховища, які вичають схил із досліджуванним об'єктом у вигляді півмісяця, межують з двох боків із урочищами Вилниця (зі Сходу) та Гринчук (із Заходу).

Мегалітичний комплекс має у своєму складі наступні об'єкти, які є доступними на даний час для дослідження:

– скельне вапнякове надповерхнєве утворення на верхівці схилу над Дністром ($H = 205$ м), що включає дві скелі з барельєфами та шароподібний грот між ними;

– схил із розкиданим камінням під двома скелями з барельєфами;

– перевернутий столоподібний дольмен під двома скелями з барельєфами;

- жертковий камінь перед входом у печеру зі східного боку схилу;
- моноліти із системно згрупованими соляними знаками, які можуть бути зображенням певних сузір'їв;
- монолітна плита зі штучною обробкою бокових і фасадної поверхонь, на якій технічно заглиблення зображені графічні знаки (на узбережжі Дністра, під схилом зі скельним утворенням, зі східного боку).

До складу мегалітичного комплексу, також відноситься печерний ансамбль на верхівці схилу з п'ятьма входами із заходу біля урочища Гринчук і печера – зі сходу, біля урочища Вилниця.

Проведені кандидатом геологічних наук, викладачем Львівського національного університету імені Івана Франка А.В. Іваніною дослідження у складі науково-дослідної експедиції 2005 р. громадської наукової організації Громадського об'єднання «Західно-регіональний науковий центр» Української академії інформатики показали, що «найбільші скупчення *колювію* відмічені на східному борті урочища Гринчук, у підніжжя печерного ансамблю. Доволі крупний розмір брил, характер їхнього розміщення - широким плоским боком на Північ, наявність графічного орнаменту може свідчити про їх антропогенне походження» (цит. за звітом до ЗРНЦ УкрАІН від 24.09.2005р.)

Обстеження зовнішньої конфігурації та прив'язка входів печерного ансамблю мегалітичного комплексу в 2002 р., що проводилися за методологією архітектурних обмірів, показали:

- прив'язка на місцевості п'яти входів до печерного ансамблю виявила, що внутрішній об'єм печерного ансамблю утворює в плані мегалітичний яйцеподібний овал;

- входи № 3 і № 5, що знаходяться на протилежних боках печерного ансамблю, розміщені на одній прямій, яка водночас є віссю симетрії досліджуваного об'єму печерного ансамблю;

- вісь симетрії, що проходить через центри протилежних входів № 3 і № 5, розміщена до напрямку північ-південь під кутом 23,5°. Це означає, що сонце попадає точно в центр цих двох входів один раз на рік: у день весняного рівнодення – у центр входу № 3; у день осіннього рівнодення – у центр входу № 5;

- входи до печер (№ 5 і № 6), які знаходяться на різних боках схилу з мегалітичним комплексом, орієнтовані вздовж однієї направляючої, яка розміщена до напрямку північ-південь під кутом 60°. Як відомо, кут 60° у давньоєгипетському будівництві вважався «золотим кутом», адже, він є одним зі складових пропорції «золотого перетину».

Отже, на підставі проведених автором досліджень за результатами прив'язки входів до печер на місцевості спочатку був побудований західний пів-контур печерного ансамблю, що височить на плато. Цей контур утворив дугу, яка нагадувала половину мегалітичної яйцеподібної фігури. Друга половина була емпірично побудована, за аналогією та за симетрією, замкнувши внутрішній простір печерного ансамблю (на той час (2002 р.) не досліджений) у вигляді мегалітичної яйцеподібної фігури. Це і є одна зі складових «мегалітичної геометрії», відкритої А. Томом [9], що однозначно й остаточно підтверджує походження досліджуваного об'єкту в Дністровському водосховищі, як мегалітичного комплексу.

Дослідження внутрішнього простору печерного ансамблю у 2008 р. – знову-таки за методологією архітектурних обмірів – дозволили підтвердити його структуру у вигляді мегалітичної яйцеподібної фігури. Вісь, яка проходить через входи № 3 і № 5, є віссю симетрії суцільного наскрізного (через об'єм печерного ансамблю) коридору, який, у свою чергу, з'єднує ці два протилежні входи й ділить яйцеподібну фігуру внутрішнього простору печерного ансамблю на дві рівні частини. І це був логічно продуманий крок будівничих печерного ансамблю. Адже, як було зазначено вище, наскрізний коридор освітлювався сонячним променем з різних боків двічі на рік.

Окрім того, другою основною планувальною віссю внутрішнього об'єму печерного ансамблю є перпендикулярна першій вісь O_1O_2 . Вона розміщена на відстані 41 м від входу № 3, що складає $2/5$ довжини коридору (остання сягає близько 100 м). Вісь O_1O_2 одночасно повторює морфометрію геоструктури плато, на якому розміщений печерний ансамбль. Адже напрямком геоструктури плато рельєфно майже співпадає з напрямком схід-захід.

Подібний збіг в орієнтації й у планувальній структурі об'єму печерного ансамблю не міг бути випадковим або природно-утвореним. Проведені за методологією архітектурних обмірів дослідження, змогли виявити закономірності, які підтверджують давнє функціональне, прив'язане до астрономічних реперів, культово-ритуальне пристосування скельно-вапнякового надповерхневого утворення, яке було використане будівничими мегалітичного комплексу з максимально-гармонійним вкрапленням його в оточуюче ландшафтне середовище.

Таким чином, під час побудови результатів обмірів стикаємося з мегалітичною геометрією печерного ансамблю, яку свого часу запропонував А. Том на підставі численних досліджень різних мегалітичних структур. Він виокремив декілька типів мегалітичних яйцеподібних фігур, які будувалися за допомогою трикутників Піфагора [9, с. 60–70]. Один із них – це І тип – коли спільним у двох трикутників, що є основою побудови, є катет. Це найбільш розповсюджений тип яйцеподібних фігур у мегалітичному будівництві, який, безумовно, мав не лише ритуальне призначення. Згадаємо форму земної кулі, а також багатьох інших структур Всесвіту – це, як не дивно, яйцеподібний овал.

Побудувати таку фігуру надзвичайно просто. Периметр такої яйцеподібної фігури – це комбінація дуг трьох радіусів. Яйцеподібна фігура внутрішнього простору печерного ансамблю мегалітичного комплексу в Дністровському водосховищі також відноситься до цього І типу за А. Томом.

У даному випадку під час будівництва печерного ансамблю виконана первісна прив'язка до сторін світу (північ-південь), яка, у свою чергу, створює прив'язку до астрономічних явищ – весняного й осіннього рівнодення, пов'язаних, безумовно, із землеробськими роботами (суцільний наскрізний коридор, який пробивався у вапняковій монокліналії з початком будівництва внутрішньої структури, і слугував за вирішальну функціональну хорду в композиційній будові печерного ансамблю).

Наступним кроком була прив'язка до морфометрії геоструктури плато, на якому вирішили розмістити мегалітичну споруду багатофункціонального призначення: перпендикулярна до напрямку коридору вісь O_1O_2 . Саме на цю вісь «сідають» 2 трикутники Піфагора (зі співвідношенням сторін 3:4:5) – ЕВС та

FBC – зі спільним катетом. Адже за їхньою допомогою і був побудований внутрішній простір печерного ансамблю у вигляді модулю мегалітичного будівництва – яйцеподібної фігури.

Радіально-камерне планування внутрішнього простору печерного ансамблю – і це наступний крок побудови – прив'язується до гіпотенузи трикутників EB, FB і до контуру яйцеподібного овалу об'єму печерного ансамблю загалом. Структура побудови яйцеподібного овалу внутрішнього простору печерного ансамблю, у свою чергу, створюється за допомогою комбінації дуг трьох радіусів: BG; BH; CE₁ (або CF₁).

На думку автора даного дослідження, пристосування печерного ансамблю у системі мегалітичного комплексу було багатофункціональним: астрономічним, прив'язаним до певної соціальної й економічної діяльності; спершу – житловим під час несприятливих кліматичних і екологічних умов існування; культоворитувальним, щоправда, незавершеним.

Окрім того, статус досліджуваного об'єкту як мегалітичного комплексу підтверджують елементи монументального наскельного та скульптурного мистецтва, також приклади графіки на монолітах, які були детально досліджені автором у 2002–2004 роках [2, 3, 5]: наскальне монументальне мистецтво – скельний барельєф «Птах»; барельєф чоловічої голови на верхній поверхні скелі з барельєфом «Птах»; незакінчена скульптура гігантської антропоморфної голови під скелею з барельєфом «Птах»; моноліт із графічними знаками – петрогліфами.

Цікавими з цього приводу стають знахідки, виявлені під час шурфування верхньої поверхні скелі з барельєфом «Птах».

Таким чином, з огляду на проведені багаторічні дослідження, зроблений наступний висновок: мегалітичний комплекс у регіоні Дністровського водосховища, використовуючись поселенцями з 10 тис. до н.е., тим не менше не був ними завершений. Однак, він був застосований наступними поселенцями, асимільованими південним етногенезом; до 3–2 тис. до н.е., коли був залишений ними остаточно.

На підставі вищенаведеного необхідно прийти до розуміння, що дослідження культурно-природної формації, яка утворилася в регіоні Дністровського водосховища як мінімум у верхньому палеоліті й проіснувала до епохи заліза, створивши передумови для утворення та розвитку сучасного українського етносу, потребує ретельного й систематичного вивчення. Це у свою чергу вимагає створення рекреаційної охоронної зони в регіоні правого берегу Дністровського водосховища (Чернівецька обл.). Інакше в недалекому майбутньому ми можемо назавжди втратити що давно й надзвичайно важливу сторінку нашої історії. Адже не лише культурне, але й багатовікове природне середовище, яке утворилося в цьому регіоні, буде знищене внаслідок активізації економічно виправданого господарської, але руйнівної до пам'яток діяльності людини.

Джерела та література

1. Сиряміна Н. Мегалітичний комплекс на Середньому Дністрі: випадковість чи закономірність // Вісник УТОПК. – 2000. – № 2. – С. 62–67.
2. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – НБ ЛНУ), інв. № III/54120; Сиряміна Н. Звіт на дослідження доісторичної

пам'ятки епохи Неоліт-Бронза «Мегалітичний комплекс в околиці с. Комарів: скельно-печерний ансамбль». – Львів, 2002.

3. *Сиряміна Н.* Мегалітичний комплекс на Дністровському Водосховищі: монументальне та наскельне мистецтво епохи Неоліту // Народознавчі зошити. – № 1–2. – Львів, 2004. – С. 116–123.

4. *Сиряміна Н.* Мегалітичний Комплекс на Дністровському Водосховищі: Мистецькі аналогії мегалітичного будівництва // Народознавчі зошити. – № 1–2. – Львів, 2005. – С. 150–156.

5. НБ ЛНУ, інв. № III/54123.

6. *Сиряміна Н.* Мегалітичний Комплекс на Дністровському Водосховищі: Локальна гілка Трипільської художньої культури // Народознавчі зошити. – № 3–4. – Львів, 2007. – С. 2–11.

7. *Черниш О.П.* Мустьєрські шари багатощарових палеолітичних стоянок Молодове I та Молодове V // Матеріали дослідження з археології Прикарпаття, Волині. Вип. 3. – Київ, 1961. – С. 3–21.

8. *Мельник Е.Н.* Следы мегалитических сооружений в отдельных местностях Южной России // Труды 6-го Археологического съезда. – Т.1. – Одеса, 1886. – С. 103–135.

9. *Вуд Дж.* Солнце, Луна и древние камни. – М., 1981. – С. 11–97.

***Сиряміна Н.М.* Мегалітичний феномен мира: существует ли в Украине?**

Представлена новая концепция мегалитического строительства, которая отвечает его интеллектуальному наполнению в структурном единстве Вселенной. На примере многолетних исследований автором структурно-художественных элементов Мегалитического Комплекса на Днестровском водохранилище, становится очевидным, что «мегалитического феномена» не существует. Мегалитическое строительство – его структурные геометрические формы – является основным свидетельством существования высоко развитых цивилизаций, при недостатке другого археологического материала. А следовательно, связь поколений через тысячелетия состоялась, и должна продолжиться.

Ключевые слова: мегалитический феномен, мегалитическое строительство, мегалитический комплекс, пещерный ансамбль, мегалитическая геометрия, мегалитический модуль, яйцевидный овал, трипольская культура.

***Syryamina N.M.* Megalithic phenomenon of the world: does it exist in Ukraine?**

Is presented a new concept, corresponding to intellectual contents in structured unity of Universe. On the base example of the annual researches of the constructions and Art of the Megalithic Complex at the Dnister Reservoir, obviously, that «megalithic phenomenon» is not exists. The structural geometric forms of the megalithic construction are basic certificate of the existence of the developed civilizations, when lack of another archaeological materials.

Key words. Megalithic phenomenon, megalithic building, megalithic complex, ensemble of caves, megalithic geometry, megalithic model, oval as egg, trippillian culture.